

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 20, No. 12, Winter 2020-2021, 353-375
Doi: 10.30465/crtls.2020.21425.1391

A Book Review of Thomas Moore's *Utopia*

Behrouz Mohammadi Munfared*

Abstract

The book *Utopia* of Tasmour is one of the most important and influential works, which has also been a platform for writing later utopias. Therefore, the analysis and critique of this book are of special importance. The aim of the present study is to lay the groundwork for the introduction of the ideal utopia - with the help of the critique of the undesirable utopia. This research, in the first step, presents a descriptive report of Thomas's *Utopia* and the conditions affecting the writing of this book. In the second step, he will review his content.

Keywords: Utopia; Renaissance; Governor; Justice; The Low.

---

* Assistant Professor, University of Tehran, muhammadimunfared@ut.ac.ir

Date received: 2020-10-08, Date of acceptance: 2021-01-20

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

نقد کتاب/تویپای تامس مور

بهروز محمدی منفرد*

چکیده

کتاب *تویپای تامس مور* از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین آثار در حوزه آرمان‌شهراندیشی است که در عین حال بستری برای نگارش آرمان‌شهرهای پسین بوده است. برای همین، تحلیل و نقد این کتاب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با این توضیح، هدف پژوهش حاضر بسترسازی برای معرفی آرمان‌شهری مطلوب (به کمک نقد آرمان‌شهر نامطلوب) است. این پژوهش در گام نخست به اهمیت نقد کتاب *تویپا* و خاستگاه نگارش آن می‌پردازد. سپس مؤلفه‌ها و محتوای آن سامان می‌یابد و در نهایت نقدهای شکلی و محتوایی کتاب *تویپا* بیان می‌شود. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که *تویپای تامس مور* نمی‌تواند تمامی ابعاد زندگی انسان را در نظر بگیرد و الگویی مطلوب برای جوامع بشری در جهت سامان‌دهی حیث‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی نیست.

کلیدواژه‌ها: اتویپا، تامس مور، شهریار، عدالت، قانون‌مداری.

۱. مقدمه

آرمان‌خواهی و عدم رضایت به وضعیت رفتاری انسان موجود جهان عامل مهمی در تکاپو و تکامل آدمی است تا انسان همواره بیندیشد و با ابتکار و حقیابی و خلاقیت‌ها از حصار محدود و ثابت واقعیت موجود در طبیعت و زندگی گذر کند و به کمال گم‌شده خویش نائل آید. تصور جامعه‌آیدمه‌آل همواره ذهن اندیشمندان و حتی

* استادیار فلسفه، دانشگاه تهران، muhammadimunfared@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۱

هنرمندان را به خود مشغول کرده است. چنان‌که توصیف چنین جامعه‌ای همان‌طور که توسط بسیاری فیلسوفان در قالب کتاب‌هایی نگارش شده است، بر لوح سفالی سومری‌ها، عهدهای قدیمی، و نوشته‌های یونان باستان نیز مشاهده می‌شود. در این تصویر آرمان‌خواهان تلاش کرده‌اند هنر و ادبیات، فرهنگ، و حتی رسانه را به خدمت بگیرند تا آرمان‌هایشان را در آن چهارچوب‌ها ترسیم کنند. بسیاری از آن‌ها با مشاهده بحران‌های رفتاری - اخلاقی جامعه خویش به خلق ایده‌های آرمانی پرداخته و با نگاهی به گذشته‌های سراسر تیره‌وتار آن جامعه به آینده‌ای روشن و عصری طلایی چشم دوخته و خواهان جهانی ایده‌آل‌اند. درحقیقت، تفکر آرزومندانه همواره در امور انسانی خودنمایی کرده است و هرگاه خیال در واقعیت بیرونی موجود ارضا نشود در مکان‌ها و دوره‌هایی پناه می‌جوید که برپایه آرزو بنا شده‌اند (مانهایم ۱۳۸۰: ۲۷۲). با این توضیحات، اتوپیا (Utopia) در یک معنای عام شامل تصورات و نوشته‌هایی کلی در مورد شماری از اندیشه‌ها یا ایده‌آل‌های مختلف آرمان‌خواهان برای توصیف یا توجه به ایجاد یک جامعه بهتر و ایده‌آل است.

کتاب جمهور افلاطون نخستین اثر مکتوب آرمان‌شهری در دست است که با تفصیل نهادهای یک نظم اجتماعی آرمانی را شرح داده است. افلاطون براساس فلسفه و مبانی عقلی خود دولت‌شهری را بنا می‌نهد که فیلسوفان حاکمیت آن را برعهده دارند و تمام‌وکمال‌خواهی در هر فضیلتی شاکله اساسی آن را تشکیل می‌دهد. اما قرون وسطی عصر حاکمیت مطلق کلیسا بود و کلیسا نیز جز آرمان‌شهرهایی را که در مسیر کلیسا و مسیحیت بود بر نمی‌تابید. برای همین، از آغاز دوره مسیحی تا قرن شانزدهم، آرزوهای اتوپیایی (آرمان‌شهری) مسیحی معمولاً شکل هزاره داشتند و اتوپیا فقط جلوه‌ای از جهان نجات‌یافته بود (امرسون ۱۳۸۷: ۴۱۵-۴۱۶). محتوای آرمان‌شهرهایی مثل کتاب شهر خدا (*The City Of God*) اثر آگوستین (Augustine of Hippo) و هم‌چنین کتاب شهر مسیحیان (*Christainopolis*) اثر والتتین اندریا (Johann Valentin Andreere) نیز جلوه‌ای از یک آرمان‌شهر مسیحی بودند. به‌ویژه، کتاب شهر خدا نخستین یا شاید بزرگ‌ترین تفسیری است که در طول تاریخ راجع به فلسفه مسیحی نوشته شده است. آگوستین در فرازهای متعدد مسائل اخلاقی بشر را مطرح می‌سازد و راه‌حل آن‌ها را، با توجه به تعالیم مسیحی، بیان می‌کند (دلی ۱۳۸۳: ۵۵-۵۶).

با رشد اندیشه و انسان‌محوری در عصر رنسانس و آزادی بشر از اسارت کلیسا، نگارش آثار آرمان‌شهراندیشی نیز از حیث کمی و کیفی تفاوت یافت. آرمان‌شهرها در این دوران

تحت تأثیر عصر مدرن تفاوتی اساسی با آرمان‌شهرهای قرون وسطی پیدا کردند و برخلاف آن‌ها، با غفلت از آسمان و اندیشه معنوی، رنگ‌وبوی دنیایی به خود گرفت. نخستین اثر مکتوب آرمان‌شهراندیشی عصر رنسانس و تحت تأثیر آن عصر کتاب/توپیا (*Utopia*) اثر توماس مور (Thomas More) است.

درامتداد/توپای تامس مور، نوشته‌های آرمان‌شهری یکی از نمودها و مظاهر همیشگی ایده‌نالیسم اجتماعی، امید، و خوش‌بینی بوده‌اند. باین‌که برخی اتویست‌ها بر وهمی بودن ماهیت تصوراتشان تأکید کرده‌اند و ناممکن بودن این تصورات را تجلی محدودیت نومیدکننده بشری و ناکاملی جدی انسان دیده‌اند (امرسون ۱۳۸۷: ۴۱۰)، در آرمان‌شهرهای این دوره، علم و عالمان از جایگاه والایی برخوردارند و به بنیادهای رفاهی و اقتصادی مردم توجه بسیاری شده است. کتاب *آتلان‌تیس نو* (*New Atlantis*) اثر فرانسیس بیکن (Francis Bacon) آرمان‌شهری علمی بود که هدف از آن توسعه علوم و معارف بشری و هم‌چنین عدالت واقعی بود. کتاب *شهر آفتاب* (*The City of Sun*) اثر تومازو کامپلانا (Tommaso Campanella) نیز یک جامعه علمی ترسیم می‌شود و بشر از طریق اصلاح نژادی از به‌دنیا آمدن افراد شرور مادرزاد پیش‌گیری می‌کند. در کتاب *تاریخ اهالی سوارامب* (*The History of the Sevarites or Sevarambi*) اثر وایرس تفریح گروهی، به‌عنوان سفر آموزشی از اهمیت برخوردار است (see: Vairasse 2006). از دیگر آرمان‌شهرهای قرن هفدهم می‌توان به کتاب *اوسئانیا* (*Oceana*) اثر جیمز هرینگتون (James Harrington) اشاره کرد که در آن مسئله ثبات و جاودانگی ساختار سیاسی و ارزش‌های دولت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. براساس چنان‌چه علل فساد و تباهی قانون اساسی و تضادها و نابرابری تقسیم زمین‌ها برداشته شود، جامعه‌ای آرمانی محقق خواهد شد (see: Harrington 1992).

درمقابل اتوپیاها نیز دیستوپیاها (*Distopia*) وجود دارند که جوامعی تخیلی و وارونه یک جامعه آرمانی (آرمان‌شهر) به‌شمار می‌آیند و به‌منزله هشدار به مردم به‌سبب چیرگی معضلات اجتماعی، اقتصادی، صنعتی، و ... هستند که در آن‌ها ویژگی‌های منفی اخلاقی و فاجعه‌های انسانی بر حیات آدمی چیره می‌شود و تمامی زیست این‌جهانی انسانی را درمی‌نوردد و به نابودی بشر می‌انجامد.

از این میان، نقد و بررسی محتوای بخش دوم کتاب/توپای تامس مور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا ۱. اولین آرمان‌شهر ترسیم‌شده پس از رنسانس است. ۲. بیش از سایر آرمان‌شهرها موردتوجه مکاتبی همانند کمونیسم قرار گرفته است، تاجایی‌که

کمونست‌ها تامس مور و کتابش را به‌عنوان الگوی خود می‌شمارند. ۳. مصداق یک آرمان‌شهر کامل است، به‌گونه‌ای که هرآنچه در یک آرمان‌شهر انتظار می‌رود در بخش دوم این کتاب لحاظ شده است. این مقاله می‌کوشد با روش تحلیلی ابتدا خاستگاه نگارش کتاب *اتوپیا* را بیان و سپس به همین روش گزارشی از کتاب را ارائه کند. درنهایت، نقدهایی درون‌متنی و بیرون‌متنی بر آن وارد کند.

۲. اهمیت تحلیل و نقد کتاب *اتوپیا*

از میان این حجم انبوه کتاب‌های آرمان‌خواهانه و آرمان‌شهری، بخش دوم کتاب *اتوپیا* از میان مور نسبت به دیگر آرمان‌شهرها دارای اهمیت ویژه‌ای است، چنان‌که بسیاری اندیشمندان غربی به‌انحای مختلف این کتاب را مورد نقد و بررسی جدی قرار داده‌اند. البته برخی قائل به نوعی تکثرگرایی در گزارش از کتاب و رأی ایشان شده‌اند و مقاله‌ای نیز با عنوان «معضل و دوراهی هرمنوتیکی» درمورد این کتاب نگاشته شده است (Ben Arfi 2016). برای نمونه برخی در تفسیر *اتوپیا* از ماکیاوالیسم *اتوپیا* سخن گفته‌اند (Duhamel 1955) و برخی آن را به‌عنوان نقد افلاطون تلقی کرده‌اند (Gueguen 1978). هم‌چنین، مدخلی از *دانش‌نامه استنفورد* به تامس مور اختصاص داده شده و این کتاب بررسی شده است (Dominic 2014). درمورد *توماس مور*، هم‌چنین کتابی از آنتونی کنی با عنوان *توماس مور* به زبان فارسی ترجمه شده است. به‌هرحال، نقد و بررسی محتوای این کتاب از چند جهت در اولویت پژوهش است:

- کتاب *اتوپیا* ایده‌آل‌ها و شیوه‌های تفکر نوینی را به جوامع موجود خود ارائه کرده است و هرچند در ظاهر یک آرمان‌به‌شمار می‌آید، درحقیقت به نقد وضع موجود پرداخته و ابتکارات علمی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی بسیاری در آن بیان شده است.
- اولین اتوپیا ترسیم‌شده پس از رنسانس بوده و مصداق یک اتوپیا کامل است، به‌گونه‌ای که هرآنچه در یک اتوپیا انتظار می‌رود در *اتوپیا* تامس مور لحاظ شده است. پس شناسایی بسیاری از آرمان‌شهرها با شناخت دقیق *اتوپیا* تامس مور کامل می‌شود.
- *اتوپیا* تامس مور بذرهای بسیاری از سخنانی را که بعدها در تمدن اروپایی طرح شد در خود دارد. حتی باوجود این که خود تامس مور یک مسیحی معتقد بود،

محتوای کتاب ایشان به نحوی بود که نباید نفوذ آن را در نهضتی که از لحاظ زمانی نزدیک‌تر به زمان پیدایش آن بود نادیده گرفت و آن عبارت است از نفوذی که در قرن شانزدهم در طرز تفکر مردانی که نهضت‌های مذهبی و گرایش‌های سوسیالیستی را در آلمان رهبری می‌کرد به‌جای گذاشت (گانتانو و گاستون ۱۳۷۰: ۱۶۴-۱۶۳). هم‌چنین آرمان‌شهر تامس مور هم‌سو با برخی دیگر از آرمان‌شهرها به‌عنوان الگو و نوآوری‌های فنی برای مدیریت عمومی، ساختمان‌سازی، و ساخت و مهندسی سد نیز به‌شمار آمده است (Hudson 2003: 29).

- تأثیرات مثبت و منفی *اتوپیا* تامس مور در مغرب‌زمین بر کسی پوشیده نیست و این کتاب بسیار مورد توجه قرار گرفته است، به‌طوری‌که از قرن شانزدهم به بیش‌تر زبان‌های اروپایی ترجمه شد و به‌عنوان الگوی بسیاری به‌شمار آمد که دست‌کم اندیشه‌های سیاسی آن را اقتباس کردند (روویون ۱۳۸۵: ۱۱).

۳. بسترهای نگارش کتاب *اتوپیا*

مهم‌ترین خاستگاه نگارش کتاب *اتوپیا* ملاحظه دوران زندگی توماس مور و انگیزه‌های شخصی و علمی اوست. تامس مور در هفتم فوریه ۱۴۷۷ در یک خانواده اشرافی در لندن زاده شد و تحت نظر جان مورتن (اسقف کتربری) و در ادامه در دانشگاه آکسفورد به تحصیلات خود ادامه داده است. او در نوزده‌سالگی یک زندگی راهبانه در یکی از صومعه‌های فرقه شارتر (Chatreau) را تجربه کرد و مدت چهار سال در آن‌جا ماند (گائتاموسکا و گاستون بوتو ۱۳۷۵: ۱۵۷-۱۵۸). وی هم‌چنین با اراسموس Desiderius (Erasmus) آشنا بود و تحت تأثیر او قرار گرفت و با کمک او برخی از نوشته‌های لوسیانیوس (Lucianus Samosatensis)، هزل‌نویس یونانی در سده دوم مسیحی، را ترجمه کردند (کنی ۱۳۷۴: ۳۰). وی یک شخصیت به‌شدت مذهبی و معتقد به کلیسای کاتولیک و الگوی پرهیزکاری بود (Cayley 2007: 23)، برای همین وی با این‌که صدراعظم هانری هشتم بود، هنگامی که هانری هشتم می‌خواست از زیر سلطه کلیسا بیرون آید، مور با وی موافقت نکرد و با این کارش او را گناه‌کار شمرد و در یکم ژوئیه ۱۵۳۵ در راه ایمان مسیحی و نگارش کتاب *اتوپیا* کشته شد (Beer 2002: 32). این امر موجب شد که بعدها مقام روحانیتش ارتقا یابد. با این حال، در ادامه به چند عامل و خاستگاه مهم دیگر برای نگارش این کتاب اشاره می‌کنم.

۱.۳ ملاحظه وضعیت دوران رنسانس

عصر رنسانس را می‌توان دوران گذار بین قرون وسطی و دوران جدید دانست که در شمال ایتالیا آغاز شد و دورانی بسیار سخت و بحرانی از حیث فرهنگی و اجتماعی و مذهبی برای جامعه آن روز بود. توماس مور در چنین دورانی زندگی می‌کرد و روشن است که چنین دورانی در نگارش *توپیا* وی نیز تأثیرگذار باشد. تامس مور در حالی کتابش را نگاشت که بر اوضاع و احوال اجتماعی و اقتصادی سرزمین خود برآشفت و منتقد فرمان‌روایان ظالم و مستبد، روحانیون متعصب مسیحی، و ثروتمندان متجاوز بود. برای همین، در قسمت اول کتاب خود (که جنبه تاریخی و واقعی دارد) به برخی از این نابه‌سامانی‌ها اشاره می‌کند و به‌عنوان نمونه می‌گوید: «انسان‌های نابخرد اطراف پادشاه را گرفته‌اند و عملکرد ناصحیح نظام حاکم باعث بی‌کاری و فساد شده است؛ زیرا بی‌کاران از روی بی‌کاری به فساد دزدی روی آورده‌اند» (مور ۱۳۶۱: ۳۴). براین اساس، *توپیا* تامس مور بهانه‌ای برای خرده‌گیری از جامعه خویش و متأثر از حوادث روزگار بود (زرین‌کوب ۱۳۸۱: ۲۳۸). مور نشان داد که با ساختن یک دنیای خیالی و غیرواقعی راحت‌تر می‌توان نظریات مخالف نظام (به‌معنی اخص کلمه پادشاه) را بر زبان آورد.

۲.۳ ملاحظه متون گذشته

توپیا تامس مور از کتاب جمهور افلاطون بسیار اثر پذیرفته است (امرسون ۱۳۸۷: ۴۱۳)، چنان‌که تامس مور در مواردی به‌صراحت نکاتی را از افلاطون نقل می‌کند و آن را خردمندانه می‌داند (مور ۱۳۶۱: ۶۱). هم‌چنین *توپیا* تحت تأثیر کتاب *ستایش دیوانگی* اثر اراسم اهل شهر رتردام است (گانتانو و گاستون ۱۳۷۰: ۱۵۷).

۳.۳ توجه به کمال‌گرایی انسان

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های بستر ساز *توپیا* کمال‌گرایی تامس مور است. آرمان‌شهرطلبی (به‌سبب ابزاریت آن برای تحقق کمال نسبی انسانی) در طبیعت انسان ریشه دارد و جوهره بشر و اهداف درونی وجودش را بیان می‌کند (برلین ۱۳۸۷: ۴۳)؛ یعنی آرزوی داشتن یک جامعه برین در حوزه کمالات اخلاقی در فطرت هر انسانی و در وجدان هر جامعه‌ای نهفته است و این تجلی روح کمال‌جویی انسان‌ها فیلسوف و نگارنده آرمان‌شهر را (به‌عنوان یکی از افراد جامعه) وامی‌دارد که برای تحقق یا حداقل ترسیم

آن تلاش کند. اتوپیست، به عنوان یک انسان کمال طلب، نواقص و نابه سامانی های جامعه موجود خود را مشاهده می کند و نسبت به رفع آنها و ترسیم یک جامعه کامل و مطلوب گرایش می یابد. این گرایش به کمال اتوپیست را به ترسیم اتوپای خود سوق داده است. این کمال گرایی و کمال خواهی به وضوح در سرتاسر/توپای تامس مور نمایان است که شامل کمال در رابطه انسان با طبیعت، کمال در روابط انسان ها با یکدیگر، و تکامل در انسانیت و ارزش های انسانی، و همچنین کمال در عرصه های امنیتی، همسانی، و دانایی می شود.

۴.۳ حس عدالت خواهی تامس مور

عدالت خواهی و اصلاح جامعه انسانی یکی از مهم ترین انگیزه های فیلسوفان در تدوین و ترسیم آرمان شهر بوده است. برای نمونه، افلاطون جهان را بر منهج عدل استوار می داند و درصدد است عدالت موجود در عالم تکوین را بشناسد و نظام اجتماعی را به سوی آن سوق دهد و آدمی را از رنج و محنت برهاند. برای همین، هدف اساسی از کتاب جمهور را نیز بیان مفهوم عدالت و راه رسیدن به آن می داند. البته، آن را آرمانی مطلوب می داند که تنها تربیت یافتگان دامان فلسفه و حکمت می توانند به آن برسند و مطلوب جویندگان سعادت است (افلاطون ۱۳۶۸: ۹۲). تامس مور نیز، در پی عدالت و به چالش کشاندن ظلم های عصر خود، اتوپیا را ترسیم کرد. در واقع، او طالب عدالت بود. برای همین، با نقد جامعه خود در بخش اول کتاب/توپیا این پیام را به صراحت رسانده است. در بخش دوم نیز جامعه عادل مورد نظر خود را ترسیم کرده است. اگر تامس مور وضع موجود را می پسندید و ناعدالتی را در آن مشاهده نمی کرد، شاید جامعه را مطلوب خود می دید و دست به تدوین و نگارش اتوپیا نمی زد.

۴. گزارش اجمالی محتوای کتاب/توپیا

واژه یوتوپیا (utopia) و یوتوپیانیزم (utopianism) اصطلاحی شایع در علوم و فلسفه سیاسی است که شرح های مفصلی بر این واژه نگاشته شده است. این واژه از دو کلمه «Ou» به معنای «نا» و «Topos» به معنای «مکان» ترکیب یافته و در مجموع به معنای مکان ناموجود است، ولی تامس مور پیشوند «Eu» یا خوب را به جای «Ou» قرار داده است و در نتیجه این واژه از نظر او به معنای «مکان خوب ناموجود» است.

نگارش کتاب *تویپا* توسط مور در سال ۱۵۱۵ میلادی در یک سفر دیپلماتیک به بلژیک آغاز شد و در بازگشت وی به لندن پایان یافت. این کتاب برای نخستین بار در سال ۱۵۱۶ در لوون به زبان لاتین به چاپ رسید و مورد توجه اومانیزست‌ها و سیاست‌مداران قرار گرفت. این کتاب در سال ۱۵۵۱ به زبان انگلیسی ترجمه و برای بار نخست به این زبان در ۳۵۹ صفحه منتشر شد. پس از انتشار، آوازه *تویپا* از همان آغاز همه‌جا را فراگرفت. از روز انتشارش در لوون (فرانسه) غوغا و گفت‌وگوی فراوانی برانگیخت و در عرض دو سال سه چاپ دیگر از آن به همان زبان اصلی لاتین که زبان بین‌المللی دانش‌وران و کلیسا بود منتشر شد. به تدریج کتاب *تویپای* او سبب شد نام او را در شمار قهرمانان «انقلاب» بر لوحه‌ای در میدان سرخ مسکو بنگارند (کنی ۱۳۷۴: ۷-۸).

کتاب *تویپای* تامس مور در قالب دو بخش و دو کتاب است و همان‌طور که گفتیم بر بخش دوم تمرکز داریم؛ بخش اول شامل گفت‌وگویی مشاوره‌ای بین تامس مور و برخی هم‌سفرانش، از جمله رافائل هیتلودی، بوده و جنبه واقعی داشته است و توصیفی از اوضاع نابه‌سامان آن عصر بریتانیا دارد که از آن جمله می‌توان به گرایش پادشاهان به شروع جنگ‌ها و ازدست‌دادن پول‌ها در تلاش‌های بی‌ثمر مردم اشاره کرد. برای همین، این بخش کتاب هم ارزش تاریخی و هم جنبه جامعه‌شناختی دارد. هرچند این بخش یک سال پس از نگارش بخش دوم نوشته شده است (روویون ۱۳۸۵: ۴۵)، از حیث منطقی مقدم است و زمینه را برای بخش دوم، یعنی پرداختن به محتوای آرمان‌شهرش، فراهم می‌آورد. توجه کنید، با این‌که بخش اول پس از بخش دوم نگاشته شده، محتوای آن بخش مدنظر تامس مور بوده و بر آن مبنا شروع به نگارش بخش اصلی کتاب، یعنی بخش دوم، کرده است.

بخش دوم داستانی تخیلی در مورد یک مکان ناموجود به نام اتویپاست. اتویپا جزیره‌ای است که توسط یوتوپوس (Utopos)، پادشاه آن سرزمین، ساخته شد و طبیعت را به سود انسان تغییر داد و ساکنان روستایی و بی‌ادب و نافرمان آن دیار را متمدن کرد. برای همین، از ویژگی‌هایی برخوردار است که دیگر ملل از آن بی‌بهره یا کم‌بهره‌اند. *تویپا* همانند جمهور افلاطون از توصیف کشوری خیالی برای بیان نظریه‌های سیاسی و فلسفی و نقد نهادهای سیاسی معاصر خود سود می‌جوید، اما مور و افلاطون خواننده را آزاد می‌گذارند تا، خود، حدس بزند آن نظامی که نویسنده توصیف می‌کند تا چه حد پیش‌نهادهای جدی سیاسی است و تا چه حد در حکم آینده‌ای افشاگر است تا کژی‌های جوامع واقعی را به تمسخر گیرد (کنی ۱۳۷۴: ۳۲). از این رو، تامس مور در پایان کتابش نتیجه می‌گیرد که *تویپا* نمی‌تواند به‌طور کورکورانه سرمشق قرار گیرد، لیکن می‌تواند چیزهای زیادی به ما

بیاموزد تا شرایط سیاسی و اجتماعی اروپا را، که دچار نقایص بسیار هست، اصلاح کنیم. اکنون و در ادامه به طور اجمال گزارشی از مباحث مطرح شده در محتوای کتاب *اتوپیا* ارائه و برخی از ویژگی‌های آن را معرفی می‌کنیم.

۱.۴ ملاحظه جایگاه دین در جامعه آرمانی

اتوپیا توصیف‌کننده یک جامعه مسیحی است، ولی پیروان دین‌های دیگری نیز در *اتوپیا* وی وجود دارند که آزادانه زندگی می‌کنند (مور ۱۳۶۱: ۱۲۳) و اعمال دینی خود را انجام می‌دهند. البته غالباً در پرستش خدای یگانه اتفاق نظر دارند، چنان‌که گویی همگی از راه‌های گوناگون ره‌سپار یک منزل‌اند (همان: ۱۳۲). هم‌چنین، اگرچه ممکن است خورشیدپرست، ماه‌پرست، و ستاره‌پرست در میان مردم وجود داشته باشد، خردمندترین ایشان بر آن‌اند که خدایی جاودانی، بی‌کران، و ناشناختنی وجود دارد که ورای فهم بشر است و در تمامی کیهان (نه به صورت ماده)، بلکه به صورت فضیلت و قدرت سریان دارد. ایشان او را پدر همه می‌خوانند و بر آن‌اند که سرآغاز و مایه رشد و پیشرفت و دگرگونی و پایان همه‌چیز اوست و همه او را با یک عنوان می‌خوانند که به زبان بومی آن را «میترا» می‌نامند (همان: ۱۲۳).

با این حال، برخی از مهم‌ترین باورها و اعمال دینی اهل *اتوپیا* عبارت‌اند از: ۱. روح با تن نمی‌میرد، بلکه مردگان در میان ما حاضرند و سخنان ما را می‌شنوند. ۲. گردش عالم به دست تقدیر قاهر خداوندی است. ۳. پس از این زندگی برای گناه‌کاران کیفر و برای نیکوکاران پاداشی مقرر شده است (همان: ۱۲۵). ۴. مشاهده دقیق طبیعت و تأمل در آن نزد خدا عبادتی بسیار پسندیده است (همان: ۱۲۷). ۵. تندیس‌سازی از خدا نیست تا آن‌که هر کس خدا را به صورتی که دوست دارد ترسیم کند، ولی فرق نمی‌کند که خدا را چگونه بینگارند؛ زیرا همگی حضرت احدیت را به این نام می‌خوانند. ۶. در هر تعطیل پایانی پیش از رفتن به پرستشگاه زنان در برابر شوهران و کودکان در برابر پدر و مادر زانو می‌زنند و اقرار به گناه و طلب بخشش می‌کنند (همان: ۱۳۲). ۷. کاهنان با رأی مخفی انتخاب می‌شوند (همان: ۱۲۹) و در میان مردم و حکومت و حتی مردم دیگر کشورها بسیار محترم هستند و اگر کاهن جنایت هم بکند، کاری با او ندارند؛ زیرا او هم چون هدیه مقدسی وقف خداست. ۸. جانوران را قربانی نمی‌کنند و در پرستشگاه لباس سفیدی می‌پوشند و کاهن ردایی رنگارنگ می‌پوشد که از جنس پربهایی ساخته نشده است (همان: ۱۳۳).

۹. جسد مردگان را می‌سوزانند. ۱۰. از ریاضت بیزارند و خوارداشت تن را به خودی خود از گمراهی می‌دانند و به صورت‌های خرافی می‌خندند، ولی به معجزات احترام می‌گذارند و آن را کار خدا می‌دانند (همان: ۱۲۷). تامس مور بیان می‌دارد که اگر کسی به اصول فوق باور نداشته باشد و غیر آن‌ها را ببیند، کیفر سختی در انتظارش است و شایستگی زندگی در جامعه بشری را ندارد؛ زیرا چنین کسی به راحتی دیگر قوانین را نیز می‌شکند (همان: ۱۲۵).

۲.۴ نوع نگرش به نظام سیاسی حاکمیت

حکومت در *اتوپیا* «دمکراتیک» و «فدراتیو» زیر رهبری یک شه‌ریار است که براساس دموکراسی و به صورت دائمی انتخاب می‌شود. حاکم از ویژگی‌هایی برخوردار است که حکمت و عدالت از جمله مهم‌ترین آن‌هاست. نوع حاکمیت در *اتوپیا* به این نحو است که گروه بر فرد غلبه دارد و زندگی براساس یک سازمان اجتماعی شکل می‌گیرد. در این‌جا سازمان‌دهی اجتماعی مهم‌ترین رکن در بهبود زندگی انسان‌ها تلقی می‌شود و برپایه گروهی از نهادهای مشترک مدیریت زندگی بنا می‌شود. *اتوپیا* به شکل سلسله‌مراتب تصویر کارگزاری را ترسیم می‌کند که براساس دموکراسی انتخاب و تمامی مناصب حکومتی را در دست می‌گیرند. کارگزاران در *اتوپیا* به این شرح‌اند:

هر سال سی خانوار کارگزاری برمی‌گزینند که سیفوگران یا فیلارک (Phylarch) می‌نامند، بر سر سیفوگران کارگزار دیگری است که سرفیلارک می‌نامند همه سیفوگران‌ها که شمارشان به دوهزار می‌رسد از فهرست چهارنفری مردانی که مردم چهار محله شهر نامزد کرده‌اند «شه‌ریار» را برمی‌گزینند. شه‌ریار برای همه عمر برگزیده می‌شود، مگر آن‌که گمان کنند که خیال یکه‌تازی در سر دارد. اما ترانیورها را سالانه برمی‌گزینند، اگرچه کم‌تر آن‌ها را عوض می‌کنند، دیگر کارگزاران، همگی، یک سال عهده‌دار کارند.

در این صورت، مسائل بسیار مهم ابتدا به مجمع سیفوگران‌ها آورده می‌شود. سیفوگران‌ها هنگامی که موضوع را با خانوارهایشان در میان نهادند و با هم به توافقی رسیدند تصمیم خود را به سنا گزارش می‌دهند (همان: ۷۳). بنابراین، همه مردم در تصمیم‌گیری‌های کلان دخیل هستند و تاحدودی حق انتخاب دارند. اما آنچه اهمیت دارد وجود یک حاکم اخلاقی برخوردار از عدالت و حکمت در رأس حکومت است.

۳.۴ وجود قوانین ساده و سخت گیرانه

در *توپای تامس مور* قوانین اندکی و درعین حال بسیار ساده و سخت گیرانه‌ای تدوین می‌شود که همه اهل اتوپیا آن قوانین را خوب می‌دانند و منصفانه‌ترین تفسیر از قانون را ساده‌ترین آن‌ها می‌دانند. بنابراین، ارجی به حقوق‌دانان نمی‌نهند و نبودن قانون را بهتر از وجود قوانینی می‌دانند که تنها مردان بسیار ماهر و کارآزموده از عهده تفسیر آن برمی‌آیند (همان: ۱۱۰). اتوپیا برای اموری از قبیل ساعات کار (همان: ۷۵)، سکونت و غذا خوردن (همان: ۸۲)، سفر (همان: ۸۵)، برده‌داری، شغل (همان: ۷۴)، ازدواج (همان: ۱۰۶)، و کیفر (همان: ۱۰۸) قوانین ساده‌ای را بیان می‌کند که قوانین بشری به‌شمار می‌آید و هیچ‌گونه مبنای دینی ندارد.

۴.۴ ملاحظه عدالت توزیعی اقتصادی

عدالت توزیعی اقتصادی از شاخصه‌های *توپیا* است. در نظام اقتصادی *توپیا*، همه مردم به‌طور یکسان هم‌راه با رشد نیروهای تولیدگر رشد می‌کنند و منابع ثروت عمومی است و به دولت و همگان تعلق دارد. در آن‌جا مالکیت عمومی، توزیع عادلانه ثروت، مسکن اشتراکی، لباس متحدالشکل (همان: ۷۴)، و حتی یکسان‌بودن جمعیت شهرها نمونه‌هایی از این عدالت موری هستند (همان: ۸۱). هم‌چنین، تمامی مردم از حقوق مالی یکسان برخوردارند و مالکیت خصوصی، که منشأ بسیاری از بدی‌ها و حسادت‌ها و جنایت‌هاست، حذف می‌شود و کالاها عادلانه پخش می‌شوند؛ زیرا درغیراین صورت همه چیز میان مشتعی مردم تقسیم می‌شود و همین گروه انگشت‌شمار نیز به‌راستی آسوده‌خاطر نیستند (همان: ۶۰). توجه کنید که برابری و یکسان‌سازی به طبیعت و محیط پیرامون اهل اتوپیا هم سرایت کرده است. در اتوپیا ۵۴ شهر یکسان وجود دارد (همان: ۶۸) که از لحاظ شکل خانه‌ها نیز میان آن‌ها هم‌سانی و نظم برقرار است. هر خانه دری به خیابان و دری به باغ دارد. به‌آسانی باز و بسته می‌شود و هرکسی اجازه ورود دارد؛ زیرا مالکیت خصوصی وجود ندارد و هر ده سال خانه‌ها را با قرعه عوض می‌کنند (همان: ۷۲).

۵.۴ تأکید *توپیا* بر انسجام و هم‌دلی بین مردم

مدنیت طبیعی و رابطه تعاون میان انسان‌ها از شالوده‌های آرمان‌شهر تامس مور است. این امر یک نوع هم‌دلی در تمامی عرصه‌های زندگی را در پی دارد و فردی که در این شهر

زندگی می‌کند حتی در مرگ هم خود را تنها نمی‌داند؛ زیرا همواره همراه اهل مدینه است. بنابراین، در اتوپیا اجتماع اندام هیولایی بزرگ است که افراد سلول‌های آن را تشکیل می‌دهند و تنها مصلحت اجتماع لحاظ می‌شود و همه‌چیز بر گرد آن می‌گردد و انسان باید تابع اجتماع شود و همگان مسیر واحدی طی کنند و از تعرض به جامعه بپرهیزند.

۶.۴ گرایش به لذت اپیکوری در اتوپیا

معیار سنجش ارزش‌های اخلاقی و خوبی یا بدی رفتارهای اختیاری انسان در اتوپیا غایت‌گرایی لذت‌گرایانه (البته لذت‌گرایی اپیکوری) است. در این تصویر، لذت آن خواهش‌هایی است که عقل سلیم و حواس آن‌ها را روا می‌شمرند، خوشی‌هایی که با آن‌ها نه به دیگران آسیبی برسانیم و نه لذت بزرگ‌تری را جانشین لذت کوچک‌تری کنیم و نه از انجام آن کار رنج بریم (همان: ۹۵). براساس این اتوپیا عقل ما را فرامی‌خواند که زندگی خود را هرچه می‌توانیم به آرامش و شادی بگذرانیم و به دیگران یاری کنیم که با پیروی از طبیعت به این خیر دست یابند (همان: ۹۳). البته، اهل اتوپیا کسانی را که شادکامی را صرفاً به اموری از قبیل جامه فاخر پوشیدن، حس برتری بر دیگران، عاشقان لعل و گوهر و ثروت‌اندوزی می‌دانند مذمت می‌کنند (همان: ۹۵) و قمار و شکار را از جمله لذت‌های ابلهانه به‌شمار می‌آورند. آن‌ها حتی قصابان را که به کشتار می‌پردازند از جمله بردگان به‌شمار می‌آورند و معتقدند لذت تماشای مرگ، حتی مرگ وحوش، از نهاد بدذات ستم‌گر مایه می‌گیرد (همان: ۹۷). اهل اتوپیا لذت‌های خوب و شایسته را مایه شادکامی می‌دانند و برآن‌اند که با کسب فضیلت طبع ما این‌گونه لذت‌ها را عالی‌ترین خیر خویش می‌شناسد و خودبه‌خود به سوی آن کشیده می‌شود و در مجموع شادکامی تنها در پیروی از فضیلت است (همان: ۹۲).

۵. برخی ویژگی‌های تحلیلی کتاب اتوپیا

نکات تحلیلی بسیاری در مورد اتوپیا وجود دارد که به برخی اشاره می‌کنم.

۱.۵ اتوپیا به منزله نفی ایدئولوژی موجود

اتوپیا (به معنای عام) معترض وضع موجود و ضدواقعیت است و اساس واقعیات جامعه را مورد تردید قرار می‌دهد و ایدئولوژی موجود را به چالش می‌کشد. به عبارت دیگر، اتوپیا با نظام موجود رابطه‌ای دیالکتیک دارد و نفی ایدئولوژی است.

۲.۵ وجود تمامیت خواهی در محتوای *اتوپیا*

ویژگی مهم *اتوپیا*ی تامس مور تمامیت خواهی و به عبارت دیگر «یا همه یا هیچ» است. این *اتوپیا* اوج فرهنگ و تمدنی را به دست می دهد که هیچ مردمی تاکنون بدان دست نیافته اند (روویون ۱۳۸۵: ۴۵).

۳.۵ نگرش اومانیستی مسیحی در *اتوپیا*

«*اتوپیا*گری بیانی است از اومانیسم؛ گرایشی که به او وجهی نقادانه و عینی می دهد» (گودن ۱۳۸۳: ۳۰). *اتوپیا*ی تامس مور نیز از این قاعده مستثنی نیست. در کتاب *اتوپیا* به وضوح رگه هایی از اومانیسم مسیحی همانند تساهل، آزادی ادیان، و عقیده وجود دارد که قابل اغماض نیستند و برای اصلاحات کلی در رنسانس مسیحی نیز به کار می روند. در واقع، *اتوپیا* بیان اومانیسم مسیحی و اخلاقیات نویافته و شوق و حرارت مذهبی بود که نهضت اصلاح دینی و نهضت ضداصلاح دینی در آن ریشه داشت (امرسون ۱۳۸۷: ۴۱۷).

۴.۵ عدم وجود تاریخ در *اتوپیا*

فیلسوف اتوپیست به حال و گذشته کاری ندارد و تنها به آینده ای نامعلوم کار دارد. درحقیقت، می توان *اتوپیا* (به معنای عام) را بن بست و پایان پویش تاریخ دانست؛ زیرا در این شهر بشر از هر حیثی به کمال مطلوب خود می رسد و دیگر تقاضای امر فراتری ندارد و آن بهشت خیالی برایش محقق شده است (کاسیرر ۱۳۶۴: ۴۲۵-۴۲۶). درحقیقت، آرمان شهر مدینه رؤیایی است که اهل آن تاریخ ندارند و آسوده از هر خوف و هیبت و فارغ از اندیشه مرگ در مقامی که نظام مدینه مقرر داشته است به کار خود مشغول اند (داوری اردکانی ۱۳۷۷: ۱۵). البته، تامس مور به سنت مسیحی پای بند است و در *اتوپیا*ی خود جایگاه ویژه ای برای آن قرار داده است و اگرچه تاریخ را نفی می کند، ولی این نفی گذشته و تاریخ مسیحیت را در بر نمی گیرد.

۶. نقد کتاب *اتوپیا*

*اتوپیا*ی تامس مور هم از حیث شکلی و هم محتوایی از نقدهایی اساسی برخوردار است. از حیث شکلی، نظم چندان منطقی در کتاب مشاهده نمی شود و در آن صرفاً به بیان تخیلات نویسنده بدون ترتیب منطقی آن ها اشاره شده است. هم چنین، در مواردی نوعی ناسازگاری

و عدم انسجام بین گزاره‌ها نیز مشاهده می‌شود. در ادامه، به برخی از اشکالات محتوایی مهم اتوپیا اشاره می‌کنم.

۱.۶ عدم امکان تحقق اتوپیا

تحقق آرمان‌شهرها در زمین بیش‌تر به قصه و افسانه می‌ماند و طرح‌ها و برنامه‌های اتوپیایی از جمله اتوپیای تامس مور هرگز به تحقق نمی‌پیوندند. برای همین، همه کسانی که از اتوپیا (منظور اتوپیا به معنای عام است) دم زده‌اند با ناامیدی به آن نگرسته و نتوانسته‌اند راه‌کارهایی برای تحقق آن ارائه کنند و کسانی هم که برای تحقق آن کوشیده‌اند تلاشی نافرجام کرده‌اند و هیچ‌یک موفق نبوده‌اند. در حالی که اتوپیا زمانی اعتبار دارد و از ارزش واقعی برخوردار است که قابلیت تحقق داشته باشد. شاید برای همین است که اخیراً اظهارنظرهای مختلفی در مورد مرگ آرمان‌شهراندیشی و عقب‌نشینی آن از نقشی که قبلاً داشته صورت گرفته است (Bird 1993: 258).

۲.۶ قوانین سخت‌گیرانه و افراطی

مجموعه اهل اتوپیا همانند سیستمی ماشینی هستند که هر یک از افراد از اجزای این ماشین بوده و برای فعل خاصی طراحی شده‌اند و گذر از این افعال کیفر و مجازات را در پی دارد. در این تصویر، اگر مردم آزاد و رها گذاشته شوند که هر کاری می‌خواهند انجام دهند، ثبات جامعه و سعادت آن از بین خواهد رفت. قانون‌گرایی افراطی اتوپیا به توتالیتراریسم می‌انجامد، چنان‌که پوپر اتوپیا را متهم به توتالیتراریسم و آن دو را در بنیاد یک‌سان و هم‌گوهر می‌داند (پوپر ۱۳۷۵: ۱۲۹). وی بر این باور است که کوشش یوتوپیایی در پی تحقق بخشیدن کشوری آرمانی از راه به‌کاربردن نقشه‌ای برای جامعه به حیث یک کل، کوششی است درخواهنده حکومت نیرومند و تمرکز یافته گروهی اندک که به دیکتاتوری می‌انجامد (همان: ۲۱۴).

افزون‌براین، تصور زندگی در جامعه‌ای که از قوانین سخت‌گیرانه‌ای برخوردار بوده و همه چیز آن یک‌سان است و همگان باید چونان آدمک‌های آهنی عمل کنند و دارای استانداردهای معینی است بسیار طاقت‌فرسا و برخلاف فطرت و حیث واقعی انسانیت انسان است. به گفته راسل، باید اعتراف کرد که در مدینه فاضله مور نیز، مانند اغلب مداین فاضله دیگر، زندگی به طرز تحمل‌ناپذیری ملال‌آور است (راسل ۱۳۷۳: ۷۲۰-۷۲۱).

۳.۶ نفی هویت فردی در اتوپییای تامس مور

تأکید بسیار اتوپیا بر انسجام و هم‌دلی اجتماعی به‌حدی است که فرد و فردیت را نفی و آن را در جامعه ذوب می‌کند تا جایی که انسان همانند عددی از اعداد در میان عدد کلی است. برای همین، هریک از افراد جامعه اصالت ندارند و اشخاصی مستقل و متمایز نیستند، ولی در عوض گروه و جامعه همه‌چیز است. به عبارت دیگر، آدمی هیچ‌گونه هویت و اصلاتی ندارد و شخصیت انسانی او از بین می‌برد و ارزش او تنها در جامعه یافته می‌شود و با آن معنا می‌یابد. این بی‌هویتی فردی و از خودبیگانه‌سازی سبب می‌شود آدمی به نیستی برسد؛ زیرا با برداشته شدن تفاوت‌ها و هم‌سان‌سازی با جامعه معرفت‌ها و توان‌مندی‌های فردی نیز زائل می‌شود، باین‌که حق این است که در عین باورد داشتن به اصالت جامعه فردیت فرد نیز مورد توجه قرار گیرد و به آزادی‌های او، تازمانی که به آزادی جمع ضرر نرسانده است، احترام گذاشته شود.

به‌رحال، انسان‌ها به‌رغم میل مشترک به خوش‌بختی، همگی، تصویر واحدی از آن ندارند؛ زیرا انسان‌ها به یک گونه و با یک نوع استعداد آفریده نشده‌اند، بلکه در انسان‌ها استعداد‌های متفاوتی فراهم آمده است و هر نفس انسانی با جهانی از آمال و آرزوها متفاوت از دیگری است. برای همین، هم‌شکل‌سازی و برابری کامل مردم همواره با خشونت و سرکوب مخالفان همراه است. بنابراین، همه مردم در نفس خود غایات و اهدافی دارند که نباید فدای به‌روزی عمومی یا به‌روزی دولت شوند (شی‌یرمر ۱۳۸۶: ۶۷).

۴.۶ وجود سیاست مستعمره‌نشینی

اهل اتوپیا ظاهراً تنها کشورهایی را دوست و همسایه می‌خوانند که از آن‌ها حاکمی را درخواست کنند. آن همسایگان بومی نیز باید خود را با قوانین اهل اتوپیا سازگار کنند، در غیر این صورت، آنان را از پهنه‌ای که مدعی آن برای خویش‌اند بیرون می‌رانند و اگر بومیان ایستادگی کنند، با آنان می‌جنگند. از نظر اهل اتوپیا، اگر ملتی زمینی داشته باشد که بی‌کار و ناکشته مانده باشد (و دیگران را از بهره‌برداری و دست‌یازی به آن باز دارد، در حالی که به‌حسب قانون طبیعت دیگران را نیز باید از آن نصیبی باشد) این را دلیل درستی برای به‌راه‌انداختن جنگ می‌دانند (مور ۱۳۶۱: ۸۰، ۸۶). تجویز این سیاست از این روست که معیار فرجامین اتوپیا برای هر امری مصلحت جامعه و کشور اتوپییایی است. برای همین، هر امری که مصلحت کشور را به‌خطر اندازد ناعادلانه و غیراخلاقی است و هر امری که به مصلحت اتوپیا باشد عادلانه و اخلاقی است.

این تجویز به نوبه خود نوعی استبداد در جامعه را نیز در پی خواهد داشت؛ زیرا افزون بر آن که خود افراد جامعه ممکن است به سبب مصالح کشور مورد ظلم و ستم قرار گیرند، چه بسا به سبب مصلحت کشور به سایر ملل بتازند و آن‌ها را به استعمار خود درآورد. به طور خلاصه، می‌توان اتوپیا را چراغ سبزی برای استعمار دانست که این نوع استثمار و استعمار نوین و مدرن با آرمان‌های بشری (که مساوات و عدالت از جمله آن‌هاست) منافات دارد.

۵.۶ انزوای اهل اتوپیا

مور اتوپیای خویش را محدود به یک کشور یا جغرافیایی خاص کرده و حالت انزوایی را برای آن تعریف کرده است و حتی اصرار دارد که این محدودیت هم‌چنان حفظ شود و با دیگر ملت‌های همسایه ارتباطی برقرار نشود یا اگر ارتباط و تعاملی هم باشد، باید بسیار محتاطانه و هم‌راه با تدابیر فوق‌العاده دقیق و حساس انجام گیرد که مبادا در آرمان‌شهر خلل یا ناهماهنگی نفوذ کند و اغراض و اهداف غایی آن آرمان‌شهر را دچار بحران و انحراف کند. در حالی که آرمان‌شهر مطلوب لازم است: ۱. محدود به کشور یا منطقه جغرافیایی خاصی نباشد و فراگیر باشد. ۲. با توجه به رشد و تعالی فکری و عقلی انسان‌ها در تمامی جوامع و ملل، در ایجاد ارتباط با همسایگان و کشورهای هم‌جوار اضطراب و نگرانی حاصل نشود. در نهایت، اهل اتوپیا در زندانی بزرگ محصور هستند که راه فراری در آن نیست.

۶.۶ پی‌آمد منفی پذیرش لذت اپیکوری (به عنوان معیار ارزش)

در اتوپیای تامس مور، لذت اپیکوری و روحی بر سایر لذت‌ها تقدم دارد و ملاک و معیار ارزش‌های اخلاقی است. لذت اپیکوری تنها لذت شخصی و فاعلی را ملاک و معیار ارزش‌گذاری اخلاقی می‌داند. برای همین، تنها هرآنچه برای آدمی (از حیث روحی) لذت‌بخش باشد دارای ارزش اخلاقی است و هرآنچه رنج‌آور باشد ارزش منفی اخلاقی دارد. مهم‌ترین اشکالات این نظریه این است که: ۱. مبتنی بر یک جهان‌بینی مادی و نظام مادی‌گرایانه و اومانستی است و براساس معیارهای آن ارزش‌های اخلاقی تعریف می‌شوند. پس، مشاهده می‌شود که لذت‌ها و آلام را منحصر در زندگی این دنیا دانسته و لذت‌ها و آلام اخروی نادیده گرفته شده است. در حالی که بسیاری از پدیده‌ها که به ظاهر رنج و سدا ارزش به‌شمار می‌آیند رنج واقعی نیست و محتمل است عمل‌سازگار با آن‌ها ارزش

باشد؛ زیرا با معیارهای جهان‌بینی الهی سازگار است. پس، ادعای موجود در اتوپیای تامس مور ناسازگار با روح کاتولیک وی است. ۲. معیار اپیکور در ترجیح یک لذت بر دیگری دچار تناقض است؛ زیرا ازسویی بر دوام لذت تأکید دارد و ازسویی تنها لذت‌های روحی این جهانی را موردتوجه قرار داده است و لذت‌های این دنیا نیز ناپایدار هستند، درحالی‌که تنها لذت‌های روحی اخروی پایدار بود و بیش‌تر سزوار توجه هستند. ۳. مکتب اپیکوری تنها خیر شخصی موردتوجه است و باید هرکس به فکر لذت روحی خود باشد. برای همین، دیگران را نیز به این نوع لذت توصیه می‌کند. درنتیجه، ممکن است بین لذت‌های روحی افراد تعارض ایجاد شود؛ زیرا یک نفر لذت روحی خود را مقدم می‌دارد و دیگری هم لذت روحی خود را شایسته می‌شمارد و این امر به تزامم لذت‌ها منتهی می‌شود.

۷.۶ چالش پذیرش تمامیت‌خواهی اتوپیا

دانستیم که مهم‌ترین ویژگی اتوپیای تامس مور تمامیت‌خواهی و به‌عبارت‌دیگر «یا همه یا هیچ» است. اتوپیای تامس مور اوج فرهنگ و تمدنی را به‌دست می‌دهد که هیچ مردمی تاکنون بدان دست نیافته‌اند (روویون ۱۳۸۵: ۴۵) و عرصه‌های مختلف قانون‌گرایی، امنیت، عدالت، هم‌سانی، و ... را در بر می‌گیرد. پذیرش این امر سبب می‌شود که اهل اتوپیا خود را در هر فضیلتی کامل بدانند که در آن نیازی به حرکت و تغییر و تحول نیست. تصور تحقق این کمال مخل به کمال مطلوب و ایجادکنندهٔ نقص هستند.

۸.۶ سکوت از بیان سازکارهای تحقق آرمان‌شهر

اتوپیا در بیان زمینه‌های تحقق آرمان‌شهری و این‌که چگونه اهل اتوپیا به سعادت کامل دنیوی رسیده‌اند ساکت است و بیان نمی‌کند که چه عواملی سبب می‌شوند اهل اتوپیا به آن کمال شایستهٔ خود نائل آیند؟ یا این‌که اتوپیا با چه کیفیتی رخ می‌دهد؟ ازاین‌رو، گویی تغییراتی بنیادین در یک جامعه بدون هیچ‌گونه زمینه‌سازی و علتی رخ می‌دهد. سؤال این است که چگونه امکان دارد اتوپیا به‌طور اتفاقی و بدون هیچ‌گونه تحرکی به بشریت هدیه شود؟ اگر قرار است اتوپیا به‌عنوان الگویی به‌شمار آید یا این‌که تأثیراتی بر جامعه گذارد، بایسته است برای تحقق احتمالی آن نیز برنامه‌ریزی‌هایی عقلانی ارائه شود که مردم نقشی اساسی را در آن ایفا کنند و جامعه را به سمت‌وسوی ایده‌آل موردنظر پیش برند، همان‌طور که مهندسی اجتماعی این امر را موردتأیید قرار داده و بر آن است که «آدمی بر

سرنوشت خود سیادت دارد و می‌تواند مطابق هدف‌هایی که دارد در تاریخ بشر تأثیر بگذارد. بنابراین، انسان همان‌طور که می‌تواند افکار نو بیافریند می‌تواند اهدافی را نیز برگزیند و یا حتی بیافریند» (پوپر ۱۳۷۵: ۵۱).

۹.۶ رفتارهای تناقض‌آمیز تامس مور نسبت به محتوای اتوپیا

رفتار و سیره مور تناقض‌های بسیاری با آرمان‌شهرش دارد که نشان می‌دهد بین سیره رفتاری مور و محتوای کتاب اتوپیا تناقض وجود دارد. در ادامه، صرفاً به برخی اشاره می‌شود: ۱. در آرمان‌شهر معمولاً با طنزی تحقیرآمیز از مقام پاپ سخن می‌رود، در حالی که مور در نهایت در دفاع از امتیازهای پاپ جان باخت (کنی ۱۳۷۴: ۱۲۸). ۲. اهل اتوپیا چندان ارزشی برای حقوق‌دانان قائل نیستند، در حالی که مور بخش عمده‌ای از زندگی خود را بر سر قانون نهاد و والاترین کارگزار قانون در انگلیس شد (همان). ۳. اهل اتوپیا فلزات گران‌بها را بی‌ارزش و بی‌اعتبار می‌شمرند، در حالی که مور چه در مواقع رسمی و چه در غیر آن زنجیر زرینی بر گردن می‌انداخت. ۴. در اتوپیا پیروی مسالمت‌آمیز از هر دینی که فرد برمی‌گزیند آزاد است و نباید تفاوت‌های دینی به وحدت ملی ضربه بزند، اما این امر با عملکرد مور تعارض دارد که به کيفردادن مرتدان و بدعت‌گذاران شهره داشت و حتی در جانب‌داری از کلیسا جان داد. حتی وی در کشتن مردمانی دست داشت که جرمشان انحراف از جزم‌اندیشی کاتولیکی بود.

۱۰.۶ تناقضات در محتوای کتاب اتوپیا

تناقضاتی در محتوای کتاب نیز مشاهده می‌شود که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنم.

- مور در بخش اول کتاب از قانونی کردن مجازات و تعیین قانون سخن می‌گوید، اما در بخش دوم همه‌چیز به‌خواست سنا واگذار شده است.
- اساس جامعه اتوپیای مور بر برابری نهاده شده است، اما درعین‌حال زنان از مردان پست‌تر تلقی شده‌اند و در همه‌چیز باید از آن‌ها پیروی کنند و منشأ این نابرابری را هم بیان نمی‌کند و درجایی که از پدرسالاری هم سخن می‌گوید علت را بیان نمی‌کند.
- مور ابتدا از مدارا دم می‌زند، اما در ادامه می‌گوید که مدارا با مرتدان از خرد نیست، بلکه از همان آغاز باید سر ایشان به قهر کوفته شود؛ زیرا پیمان‌بستن با ایشان سودی نصیب مسیحیان نخواهد کرد.

- اگرچه اتویبای تامس مور شعارهایی مانند انسان دوستی، محبت، یک‌رنگی، و ارزش‌ندادن به مادیات سرمی‌دهد، حس ناسیونالیستی و برخورد تند آنان با مخالفان و برده‌سازی خلاف شعارهای آنها را می‌رساند و حکایت از منافع شخصی و گروهی آنان دارد و به بیان دیگر حکایت از آن دارد که همه آن شعارها را تنها برای خود سرمی‌دهند و غیر خود را تنها در صورتی تحمل می‌کنند که پیرو آنها باشند.
- اگرچه در/تویبای از احسان و کمک به افراد ضعیف و افتاده مانند بیماران سخن رفته است، سرانجام بیان‌گر دیدگاه کاملاً مادی به انسان و زندگی اوست و نتایج و ثمرات اخروی را، که در نتیجه ابتلا و تحمل رنج و مشقت نصیبشان می‌شود، نادیده می‌گیرد. برای همین، خودکشی و مرگ بی‌رنج را جایز می‌شمارد، درحالی‌که این امر منافات صریح با آموزه‌های وحیانی دارد و برای کرامت واقعی انسان ارزشی قائل نیست.
- همسایگان و دیگر ملل از اهل اتویبای درخواست حاکم می‌کنند و اهل اتویبای هم قبول می‌کنند، درحالی‌که هیچ‌گونه رابطه دیپلماتیک بینشان نیست.
- اتویبای تامس مور از عدالت و برابری دم می‌زند، درحالی‌که بندگان را حیواناتی وحشی می‌داند و قائل به بدترین رفتار با آنان است یا این‌که خود را از همسایگان برتر و خود را مستحق می‌دانند که حاکمانی برای آنها بفرستند و بر آنها حکومت کنند.

۷. نتیجه‌گیری

کتاب/تویبای تامس مور یکی از مهم‌ترین کتاب‌های حوزه آرمان‌شهراندیشی است که مورد نقد و بررسی بسیاری از فیلسوفان و اندیشمندان قرار گرفت. در مجموع، محتوای این کتاب جامعه‌ای ایده‌آل را ترسیم کرده است که برخی ویژگی‌های مهم آن عبارت‌اند از این‌که: ۱. یک نظام سیاسی سامان‌یافته معرفی شده است که در آن عدالت اجتماعی و عدالت توزیع اقتصادی از محوریت برخوردارند. ۲. فرد را با جامعه و همگان متحد ساخته و سازش داده است و از این‌روی مدنیت طبیعی و رابطه تعاون میان انواع انسانی را توسعه داده است. ۳. هم‌دلی و انسجام اجتماعی کاملاً نمایان است. ۴. قانون‌مداری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

با این حال، نمی‌توان کتاب/تویبای را بیان‌کننده آرمان‌شهری واقعی و تعیین‌کننده مسیر انسانیت تصور کرد. این کتاب از نقدهایی اساسی برخوردار بوده و تناقضاتی با رفتارهای

وی دارد و از همه مهم‌تر محتوای آن خودشکن است. افزون‌براین، *تویپای* تامس مور تمامی ابعاد زندگی انسان را در نظر نگرفته است و الگویی مطلوب برای جوامع بشری در جهت سامان‌دهی حیث‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی نیست. پس، می‌توان این کتاب را به‌منزله تخیلی پر از اشکال در نظر گرفت که به‌تنهایی نمی‌تواند الگویی برای ترسیم جامعه‌ای ایده‌آل و آرمانی به‌شمار آید.

کتاب‌نامه

- افلاطون (۱۳۶۸)، *جمهور*، ترجمه فواد روحانی، ج ۵، تهران: علمی و فرهنگی.
- امرسون، راجر ال. (۱۳۸۷)، *فرهنگ اندیشه‌های سیاسی (اتوپیا)*، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران: نی.
- برلین، آیزایا (۱۳۸۷)، *سرنوشت تلخ بشر (جستارهایی در تاریخ اندیشه‌ها)*، ترجمه لیلا سازگار، تهران: ققنوس.
- پوپر، کارل (۱۳۷۵)، *جامعه باز و دشمنان آن*، ترجمه عزت‌الله فولادوند، ج ۱، تهران: خوارزمی.
- پوپر، کارل (۱۳۷۹)، *جامعه باز و دشمنان آن*، ترجمه جلال‌الدین اعلم، ج ۱، تهران: سروش.
- داوری‌اردکانی، رضا (۱۳۷۷)، *فارابی*، تهران: مؤسسه فلسفه اسلامی، پژوهشگاه علوم اسلامی.
- دلی، لئو (۱۳۸۳)، *آگوستین قدیس*، ترجمه محمد بقایی، تهران: اقبال.
- راسل، برتراند (۱۳۷۳)، *تاریخ فلسفه غرب*، ترجمه نجف دریابندری، ج ۲، تهران: کتاب پرواز.
- روویون، فردریک (۱۳۸۵)، *آرمان‌شهر در تاریخ اندیشه غرب*، ترجمه عباس باقری، تهران: نی.
- زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۸۱)، *تاریخ در ترازوی نقد*، تهران: امیرکبیر.
- شی‌یرمر، جرمی (۱۳۸۶)، *اندیشه سیاسی کارل پوپر*، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: ماهی.
- کاسیرر، ارنست (۱۳۶۴)، «فلسفه و سیاست»، ترجمه مهدی واجد سمیعی، *مجله سیاست خارجی*، ش ۳.
- کنی، آنتونی (۱۳۷۴)، *تامس مور*، ترجمه عبدالله کوثری، تهران: طرح نو.
- گودن، کریستیان (۱۳۸۳)، *آیا باید از اتوپیا اعاده حیثیت کرد؟*، ترجمه سوسن شریعتی، تهران: قصیده‌سرا.
- مور، تامس (۱۳۶۱)، *آرمان‌شهر (تویپا)*، ترجمه داریوش آشوری و نادر افشاری، تهران: خوارزمی.

Beer, Max (2002), *A History of British Socialism*, London: Routledge.

Ben Arfi, Ikram (2016), "The Hermeneutic Dilemma in Thomas More's Utopia", *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, vol. 2, Tunisia: Carthage University.

Bird, Jon (1993), *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change, Futures, New Perspectives for Cultural Analysis, Futures Series*, Edition: Illustrated, London: Routledge.

Cayley, Arthur (2007), *Memoirs of Sir Thomas More*, vol. 1, London: Kessinger Publishing.

- Dominic, Baker-Smith (2014), "Thomas More", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edition, Edward N Zalta (ed.), <Url: Plato. Stanford. Edu/ archives/spr2014/entries/thomas-more>.
- Duhamel, P. Albert (1955), "Medievalism of More's Utopia", *Studies in Philology*, vol. II, no. 2, April.
- Gueguen, John A. (1978), "Reading More's 'Utopia' as a Criticism of Plato", *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, vol. 10, *Quincentennial Essays on St. Thomas More*.
- Harrington, James (1992), *The Commonwealth of Oceana And System of Politics*, Edited By J. G. A. Pocock, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, Wayne (2003), *The Reform of Utopia (Law, Ethics And Governance)*, Aldershot Hants: Ashgate Publishing.
- More, Thomas (1869), *Utopia*, Translated by Ralph Robinson, London, Publisher: A. Murray & Son.
- Vairasse, Denis (2006), *The History of The Sevarambians*, Edited and with an Introduction by John Christian Laursen and Cyrus Masroori, State University of New York Press.